

PAWEŁ POWAŁKA*

RODZINA W POSZUKIWANIU WZORCA POSTĘPOWANIA
ORAZ OKREŚLENIA WŁASNEJ TOŻSAMOŚCI

Rodzina zawsze była i nadal jest najważniejszym elementem każdego społeczeństwa, a także miejscem kształtowania osobowości jednostki. Zdaniem socjologów, używając najprostszej definicji, rodzina to „[...] najważniejsza, podstawowa grupa społeczna, na której opiera się całe społeczeństwo”¹. W podejściu systemowym należy rodzinę i wszystkich jej członków rozpatrywać całościowo, przyjmując, że zmiana jednej części systemu rodzinnego prowadzi do zmiany pozostałych części tego systemu². Współczesne przemiany społeczne oraz rozwój nauk o rodzinie prowadzą od ujęcia strukturalnego w kierunku nastawienia komunikatywnego³. Według tego ujęcia rodzina jest postrzegana jako

[...] duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną⁴.

* Paweł Powałka – doktorant nauk o rodzinie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; e-mail: pawel502131903@gmail.com.

¹ Z. TYSZKA. *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*. W: *Pedagogika społeczna*. Red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Warszawa 1995 s. 137.

² S. JAKUBIEC. *Mediacje jako metoda pracy z rodziną*. Kraków 2011 s. 6; F. ADAMSKI. *Rodzina, wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002 s. 31.

³ M. PLOPA. *Rodzina u progu trzeciego tysiąclecia: perspektywa badań*. W: *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia*. T. 3. Red. M. Plopa. Elbląg 2009 s. 229.

⁴ JAKUBIEC. *Mediacje jako metoda pracy z rodziną* s. 7.

Rodzina jest zatem postrzegana przede wszystkim z perspektywy wzajemnych relacji, komunikacji międzypersonalnej oraz wzajemnego stymulowania wzrostu jednostek, rodziny, a w konsekwencji całego społeczeństwa. Rodziny z różnych kręgów kulturowych podejmują próby określenia kierunków własnego rozwoju oraz mniejsze lub większe starania dążące do realizacji wyznaczonych celów. Działania każdego z członków rodziny mają znaczący wpływ na kierunek zmian tejże rodziny. Wspólne poszukiwanie wartości jest zarazem elementem scalającym system rodzinny i elementem prewencyjnym w dziedzinie potencjalnie możliwych kryzysów. Przykładem takich działań jest wspólne studium biblijne. Biblia w cywilizacji chrześcijańskiej stanowi główny punkt odniesienia przy tworzeniu wzorca postępowania oraz kanonów moralności. Rodzinne studium biblijne, określane w dalszej części również jako «studium», oznacza wspólne czytanie, rozważanie fragmentów Biblii przez całą rodzinę oraz refleksję nad przeczytanym słowem i próbę wprowadzenia poznanych wartości w życie członków tej rodziny.

Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie oddziaływania rodzinnego studium biblijnego nie tylko na poszczególnych członków rodziny, ale również na całą rodzinę oraz na społeczeństwo. Oddziaływanie rodzinnego studium biblijnego widoczne jest nie tylko na poziomie religijnym czy emocjonalnym, ale również, a może przede wszystkim, w życiu rodzinnym i społecznym.

1. TWORZENIE WZORCA POSTĘPOWANIA

Tworzenie wzorca postępowania w rodzinie bazuje na dwóch źródłach: zasobach wniesionych z rodziny pochodzenia zakładających nową rodzinę oraz ich wspólnie wypracowanych ustaleniach. Zasoby wniesione do związku ewoluują w wyniku wspólnych ustaleń, przeżytych kryzysów oraz świadomej lub nieświadomej absorpcji wartości z otoczenia. Cały ten proces wychowania czy też formacji osobowej powinien prowadzić ku moralności osadzonej na wymiarze interpersonalnym⁵. Wychowanie w rodzinie oparte jest na wartościach i moralności. Według Kazimierza Denka to wartości są wyznacznikami działań i zachowań jednostek i grup i to one regulują dążenia ludzkie oraz stanowią podstawę do oceniania zachowań własnych i innych⁶. Jak zauważa Marek Dziewiecki

[...] formacja sfery moralnej jest istotnym elementem wychowania personalistycznego. Wrażliwość i odpowiedzialność moralna to przecież specyficzna cecha człowieka jako osoby⁷.

⁵ K. WOJTYŁA. *Elementarz etyczny*. Wrocław 1995 s. 41-45.

⁶ K. DENEK. *Wartości i cele edukacji szkolnej*. Poznań – Toruń 1994; D. KROK. *Profilaktyka i rozwiązywanie kryzysów rodzinnych*. Opole 2014 s. 26.

⁷ M. DZIEWIECKI. *Inteligencja moralna*. „Studia nad Rodziną” 10:2006 t. 18-19 s. 189.

Zatem wychowanie nie jest przekazywaniem technicznych wiadomości, jak przeżyć życie, ale raczej „[...] powinno ukazywać człowiekowi ludzką godność. Jest to wyjątkowa ranga ludzkiego istnienia oparta na prawdzie, dobru i pięknie”⁸. Rodzina świadomie poszukująca wzorca postępowania będzie dążyć do karmienia się

[...] prawdą przy jednoczesnym rozbudzaniu woli do przyjęcia przekazywanej prawdy. Działanie osoby formującej wymaga zazwyczaj rozeznania stanu dojrzałości intelektualnej i emocjonalno-duchowej osoby formowanej. W przypadku rodziny człowiek jest po prostu wrażliwy na miłość i prawdę, ponieważ jest to zwykła cecha ludzka⁹.

Wychowanie w rodzinie jest procesem wzajemnego oddziaływania. Oparte jest na zgromadzonej wiedzy, doświadczeniu, przekonaniach, sposób zaś wychowania zależy od wyznawanych wartości. Proces wychowawczy w rodzinie zbudowany jest na dwóch źródłach: wiedzy teoretycznej oraz obserwacji (naśladowaniu krytycznym). Aby działania formujące przynosiły zamierzone skutki, rodzina musi utożsamić się z jakimś systemem wartości. Jak już wyżej wspomniano, wartości chrześcijańskie wynikające z Biblii są w naszym obszarze kulturowym punktem odniesienia dla wielu rodzin. Wspólne studium biblijne może stać się dla rodziny elementem wychowania chrześcijańskiego, które nie jest ideologizowaniem lub indoktrynacją, ale wychowaniem do uniwersalizmu¹⁰. Oddziaływanie wychowawcze wspólnego studium przechodzi przez kilka etapów: odkrywania wartości, przeżywania ich oraz świadomego uznawania ich za własne, aby w konsekwencji tego ostatniego wartości, idee odkryte mogły być realizowane w życiu. Takiej stałej formacji, codziennego wzrostu w wartościach potrzebują nie tylko dzieci, ale również rodzice¹¹.

Rodzina jest społeczną płaszczyzną wychowania, która jest konieczna dla kształtowania społecznego wymiaru osoby ludzkiej¹². Rodzinne studium biblijne dla wszystkich członków rodziny jest czasem rozwoju cech poznawczych, behawioralnych, emocjonalnych, lingwistycznych oraz szeroko rozumianego społecznienia. Wspólne odczytywanie treści zawartych w Biblii pozwala na uzyskanie maksymalnie szerokiej perspektywy w rozumieniu tekstu oraz w poszukiwaniu znaczenia obiektywnego przeczytanych treści. Brak profesjonalnego przygotowania

⁸ J. RUSZCZYŃSKI. *O potrzebie wychowania katolickiego*. „Studia nad Rodziną” 10:2006 t. 18-19 s. 198.

⁹ W. JANKOWSKI. *Program formacyjny dla małżonków i rodziców*. „Studia nad Rodziną” 10:2006 t. 18-19 s. 124.

¹⁰ M. NOWAK. *Kulturowa inspiracja chrześcijańska a wychowanie*. W: *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*. Red. M. Nowak T. Ozóg. Lublin 2000 s. 269-270.

¹¹ S. DZIEKOŃSKI. *Formacja chrześcijańska dziecka w rodzinie w nauczaniu Kościoła od Leona XIII do Jana Pawła II*. Warszawa 2006 s. 552.

¹² *Tamże* s. 508-510.

rodziców do prowadzenia takiego studium nie stanowi przeszkody, ale raczej zachętę do poszukiwania odpowiedniej literatury tematycznej. Wspólne czytanie, rozmowy są bardzo ważne ze względu na wzajemne mobilizowanie się do wzrostu i przemiany życia. Dzieci bardzo uważnie i krytycznie przyglądają się postawie rodziców i głoszonym przez nich poglądom, aby usłyszane z ich ust treści skonfrontować z zachowaniem¹³. Działania te, będące elementem całego systemu wychowania w rodzinie, mają wpływ na różne dziedziny i okresy życia jej członków. Ten rodzinny czas wzrastania jest ważny, gdyż

[...] oralne myśli i wyrażenia formułowe zapadają głęboko w świadomość i nieświadomość, dlatego nie znikają w momencie, gdy ktoś przyzwyczajony do nich chwyta za pióro¹⁴.

Uznanie Biblii jako zbioru treści o znaczeniu uniwersalnym oraz pogłębiona lektura uwzględniająca całościowe przesłanie prowadzi do zmiany życia. Odczytywanie treści zawartych w Biblii może prowadzić członków rodziny w nowe sfery osobowości oraz powodować wzrost w sferze moralnej. Pogłębiona krytyczna refleksja nad własnym życiem skłania nie tylko do różnorodnych zmian w życiu rodziny, ale nierzadko wychodzi poza sferę relacji międzyludzkich. Zarówno dla ludzi wierzących w Boga, jak i niewierzących rodzinne studium biblijne stanowić może silny bodziec poznawczy. Charakter poznawczy studium dotyczy zarówno kwestii wzrostu w sferze moralnej, rozwoju intelektualnego, jak również, a może przede wszystkim, rozwoju sfery relacji¹⁵.

Wszelkie działania wychowawcze zmierzają do przygotowania osoby wychowywanej do właściwego przeżywania każdego okresu w życiu, zarówno pozytywnych przeżyć, jak i kryzysów. Działania wychowawcze mogą mieć charakter prewencyjny lub terapeutyczny.

2. RODZINNE STUDIUM BIBLIJNE – ZNACZENIE PREWENCYJNE

Każda rodzina powinna tworzyć system reagowania na sytuacje kryzysowe oraz wypracować sposoby pokonywania ich, minimalizując potencjalne szkody. Według Artura S. Rebera kryzys to „[...] nagłe zakłócenie normalnego biegu wydarzeń w życiu jednostki lub społeczeństwa, wymagające ponownej oceny sposobów myślenia i działania”¹⁶. Właściwie pojmowana profilaktyka nie jest unikaniem za wszelką cenę sytuacji kryzysowych, jest natomiast przygotowaniem zespołu

¹³ J. PAŁYGA. *Rodzice wobec kryzysu wiary swoich dzieci*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1982 s. 189.

¹⁴ W.J. ONG. *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*. Warszawa 2011 s. 61.

¹⁵ P. RICCA. *Czytać Biblię dziś według wiary chrześcijańskiej*. W: *Czytać Biblię dziś*. Red. E. Borghi. Ząbki 2004 s. 122.

¹⁶ A.S. REBER. *Słownik psychologii*. Warszawa 2000 s. 327.

[...] działań, w których wykorzystuje się metody i środki psychologiczne w celu obniżenia prawdopodobieństwa wystąpienia zjawisk niekorzystnych w funkcjonowaniu somatycznym, psychicznym i społecznym. Cel ten osiąga się poprzez przeciwdziałanie czynnikom ryzyka i wzmacnianie zasobów¹⁷.

Rodzinne studium biblijne stanowi strategiczny element budowy systemu przeciwdziałania powstawaniu kryzysów oraz wyposażenia członków rodziny w zasoby właściwe do pokonania kryzysów w przyszłości. Poddawanie krytyce własnych celów, pragnień i zachowań na podstawie lektury Biblii stanowi mocny impuls do pozytywnych zmian w rodzinie. Wiele fragmentów Biblii zawiera zachętę do czynienia dobra, obietnice pełne nadziei na przyszłość oraz przykłady właściwych i niewłaściwych zachowań bohaterów. Zapobieganie kryzysom oparte jest na konkretnych i adekwatnych do potencjalnego kryzysu działaniach, same zaś działania mają jako fundament nadzieję zwycięstwa. Nadzieja to pewna stałość psychiczna zbudowana na poznaniu¹⁸. Nadzieja pokonania przyszłych kryzysów lub niedopuszczenia do ich zaistnienia musi być zbudowana na właściwym poznaniu, a co za tym idzie należy użyć właściwej hermeneutyki. Zrozumienie, a następnie objaśnianie dzieciom obiektywnego znaczenia fragmentu biblijnego stanowić może prawdziwe wyzwanie dla rodziców, ponieważ Biblia zawiera wiele treści powodujących różnorakie nieporozumienia. Potencjalnie możliwe trudności w ich zrozumieniu nie powinny zniechęcać do podejmowania lektury Biblii, ale raczej powinny być traktowane jako szansa rozwoju intelektualnego w dziedzinie szeroko rozumianej hermeneutyki biblijnej.

Działania prewencyjne wobec kryzysów, które mogłyby pojawić się w przyszłości, związane z rodzinnym studium biblijnym można przedstawić w dwóch aspektach: związane bezpośrednio z samą treścią Biblii oraz związane ze skutkami wspólnego czasu rodzinnego. Trudno wymienić w ramach tego opracowania wszystkie działania profilaktyczne, ale warto wskazać kilka najważniejszych. Niektóre działania prewencyjne, choć ujęte w jednej grupie, ze względu na podwójne źródło pochodzenia mogłyby być ujęte także w drugim zestawieniu.

Do działań prewencyjnych związanych z treścią studium biblijnego można zaliczyć:

- rozwijanie świadomości moralnej;
- dostarczanie autentycznych i wartościowych treści dotyczących rodziny;
- rozwijanie zdolności wczesnego rozpoznawania i diagnozowania zagrożeń życia rodzinnego;
- kształtowanie postawy życiowej na podstawie wzorców pozytywnych bohaterów biblijnych;

¹⁷ H. SĘK, A.I. BRZEZIŃSKA. *Podstawy pomocy psychologicznej W: Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 1. Red. J. Strelau, D. Doliński. Gdańsk 2008 s. 749.

¹⁸ J. KOZIELECKI. *Psychologia nadziei*. Warszawa 2006 s. 45.

- rozwój myślenia krytycznego i refleksyjnego;
- rozwój sfery religijnej.

Jako działania prewencyjne związane ze wspólnym przeżywaniem czasu studium biblijnego należy uznać:

- określenie wspólnego punktu odniesienia dla postępowania;
- wspólne spędzanie czasu jako wzmacnianie więzi rodzinnych i rozwijanie obszaru empatii i miłości;
- wzrost umiejętności lingwistycznych poprzez ubogacenie słownictwa oraz umiejętności wysławiania się, jak również rozwój umiejętności dyskusji;
- kształtowanie umiejętności właściwej komunikacji między członkami rodziny;
- rozwijanie dojrzałych postaw rodzicielskich oraz kształtowanie relacji wewnątrz rodziny;
- rozwój społeczny członków rodziny.

3. RODZINNE STUDIUM BIBLIJNE – ZNACZENIE TERAPEUTYCZNE

Poszukiwanie wartości w czasie rodzinnego studium biblijnego ma nie tylko znaczenie prewencyjne wobec potencjalnych kryzysów w rodzinie, ale również przynosi ulgę lub nawet rozwiązanie w sytuacjach kryzysowych. Studium jest formowaniem własnej osoby, poznawaniem nowych treści, jest czasem krytycznej oceny własnego postępowania oraz uzupełniania zasobów – umacniania własnego „ja”. Treści odkrywane w gronie rodzinnym są wzmacniane w oddziaływaniu przez zakorzenienie relacyjne, a w czasie kryzysów każdy członek rodziny może liczyć na wsparcie pozostałych członków. Wspólne pochylanie się nad treściami zawartymi w Biblii pomaga odkrywać, że wszystkie rodzaje kryzysów są do pokonania. Przykłady wielu bohaterów biblijnych ukazują, że doświadczenie kryzysu nie musi oznaczać porażki, ale może być etapem na drodze wzrostu osobowego.

Sam fakt pojawienia się kryzysu nie świadczy o tym, że rodzina ma problem nie do rozwiązania, ale wskazuje raczej na potrzebę właściwego nazwania przyczyn kryzysu i dobrania odpowiedniej strategii¹⁹. Wymienienie i opisanie wszystkich typów kryzysów rodzinnych wychodzi poza zakres i ramy tego artykułu. Warto jednak wskazać najważniejsze. Należą do nich²⁰:

- kryzys rozwojowy – związany z fazami rozwoju rodziny, następuje cyklicznie jako działanie adaptacyjne do zmienionych przez to zdarzenie warunków życia rodziny. Często ujawniają się w tym stanie konflikty interpersonalne. Kryzysy rozwojowe są naturalnym elementem funkcjonowania i rozwoju rodziny;

¹⁹ D. KROK. *Strategie rozwiązywania konfliktów w systemie małżeńskim*. „Roczniki Teologiczne” 2007 t. 54 s. 130.

²⁰ B.M. NOWAK. *Rodzina w kryzysie*. Warszawa 2012 s. 43-46; KROK. *Profilaktyka i rozwiązywanie kryzysów rodzinnych* s. 26-27.

- kryzys incydentalny – pojawia się w wyniku nagłych i traumatycznych zdarzeń, z którymi człowiek nie potrafi sobie poradzić. Może być związany np. z utratą pracy, śmiercią członka rodziny, przemocą i agresją, alkoholizmem. Oddziaływanie tego typu zdarzeń na rodzinę spotęgowane jest przez stopień pokrewieństwa i bliskości;
- kryzys egzystencjalny – związany jest z poszukiwaniem celu i sensu życia, wolnością, odpowiedzialnością, potrzebą określenia własnej tożsamości. Często wynika z wewnętrznych konfliktów, które mogą się wiązać z krytyczną oceną okresu życia, w którym dana osoba się znajduje, lub działań, jakich się podjęła;
- kryzys endogeny – powstaje w wyniku długotrwałego oddziaływania czynnika stresującego lub kumulacji różnych czynników. Przykładem jest choroba alkoholowa, przemoc fizyczna lub psychiczna.

W trakcie kryzysu często konieczna jest pomoc terapeutyczna udzielana przez wyspecjalizowane instytucje, warto jednak gromadzić w swojej rodzinie zasoby do pokonania trudnych sytuacji. Jednym z celów prowadzenia rodzinnego studium biblijnego jest właśnie wypracowanie właściwych sposobów działania w sytuacjach kryzysowych. Skuteczność w rozwiązywaniu kryzysów rodzinnych wymaga precyzyjnego określenia najważniejszych spraw do rozwiązania. Bardzo często w konfliktach rodzinnych prawdziwa przyczyna jest związana z sytuacjami z przeszłości. Należy szukać argumentów do nawiązania porozumienia w konflikcie, co jest szczególnie ważne w sytuacjach poważnych kryzysów rodzinnych, np. w sytuacji zagrożenia rozwodem²¹. Głównymi kierunkami działań mających na celu zażegnanie sytuacji kryzysowej, a przy tym możliwymi do podjęcia przez samych członków rodziny są:

- pozytywne podkreślenie znaczenia tego, co łączy osoby dotknięte kryzysem oraz możliwości pokonania tego kryzysu;
- poszukiwanie prawdziwego źródła problemu;
- wspólne określenie akceptowalnych sposobów rozwiązania problemu;
- odniesienie się do posiadanych zasobów, które mogą pomóc w pokonaniu kryzysu;
- ewentualne zwrócenie się do odpowiedniej instytucji pomocowej;
- podkreślenie wspólnej odpowiedzialności za powstanie kryzysu oraz konieczności podjęcia wspólnych działań w celu przezwycięzenia go.

Warto dodać, że istnieje szansa na rozwój osobowości nawet przy najbardziej traumatycznym kryzysie. Wielu autorów, np. Kazimierz Dąbrowski, Erik Homburger Erikson, Robert James Havighurst, Carl Gustaw Jung, Abraham Maslow, Zenomena Płużek, Carl Rogers, wyraża swój pogląd, że kryzys jest warunkiem

²¹ M. PŁOPA. *Psychologia rodziny*. Kraków 2005 s. 131; KROK. *Profilaktyka i rozwiązywanie kryzysów rodzinnych* s. 38.

koniecznym dla rozwoju osobowości²². Nie jest niczym dobrym, ale już samo jego zaistnienie w życiu człowieka czy też rodziny niesie informację na temat rzeczywistej ich kondycji. W wyniku zaistnienia kryzysu może dojść do zachwiania poczucia sensu życia. Samotranscendencja i poszukiwanie obiektywnych wartości jest podstawową cechą ludzkiego istnienia. Te cechy są ściśle powiązane z sensem życia. Utrata sensu życia skutkuje egzystencjalną pustką, brakiem zadowolenia z życia i poczuciem bezcelowości własnego życia²³. Pojawienie się kryzysu zawsze jest związane z nieadekwatnym stosunkiem człowieka do zaistniałej rzeczywistości, jednak właściwe przeżycie tego etapu prowadzi do wzrostu w różnych sferach. Właściwa refleksja nad przyczynami powstania sytuacji kryzysowej oraz nad sposobem reakcji na tą sytuację, jak również działania podjęte w celu rozwiązania problemu prowadzą do wyposażenia człowieka w nowe narzędzia do pokonywania potencjalnie możliwych kryzysów.

ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu niniejszego artykułu należy stwierdzić, że rodzinne studium biblijne jest istotnym elementem na drodze szeroko rozumianego wzrostu poszczególnych członków rodziny, jak i rodziny całościowo. W wyniku prowadzonego studium następuje wzrost nie tylko w sferze moralnej, religijnej czy emocjonalnej, ale również zauważyć można rozwój sfery lingwistycznej, poznawczej, społecznej, behawioralnej. Szerokie oddziaływanie studium związane jest z przyjęciem treści Biblii jako przekazu mającego wpływ na wszystkie dziedziny i aktywności życia konkretnej osoby oraz społeczności, w której się znajduje. Ponadto oddziaływanie to ma ścisły związek ze sposobem postrzegania różnych sfer życia człowieka jako jednego systemu, gdzie poszczególne sfery, jak chociażby sfera moralna i religijna, mają znaczący wpływ na pozostałe. Tak pojmowane rodzinne studium biblijne staje się punktem wyjścia dla rozwoju umiejętności radzenia sobie ze stresem, przewycięzania trudności przez jednostkę i rodzinę.

Przedstawiony w artykule zarys kwestii wpływu rodzinnego studium biblijnego na kształtowanie wzorca moralnego i poszukiwanie własnej tożsamości przez rodzinę może zostać rozwinięty na polu psychologicznym, socjologicznym lub teologicznym. Interdyscyplinarne ujęcie tego tematu może stworzyć dodatkową perspektywę na potencjał rodzinnego studium biblijnego.

²² B.J. SOIŃSKI. *Kryzysy doświadczane przez alumnów seminariów duchownych*. W: *Psychologiczne i pastoralne aspekty kapłaństwa*. Red. B.J. Soiński. Poznań 2008 s. 245-266.

²³ V.E. FRANKL. *Wola sensu*. Tłum. A. Wolnicka. Warszawa 2010 s. 112.

FAMILY IN SEARCH OF A PATTERN OF CONDUCT
AND DETERMINE THEIR OWN IDENTITY

S u m m a r y

People who make a particular family make, consciously or unconsciously, the choice of content, which have a significant impact on family functioning in everyday situations. The values adopted as a standard shape not only the style of the moral behavior of the family, but also show the ideals and aspirations of its members. Every action of family members, and in particular those carried out in a purposeful and conscious, has an impact on the functioning of this family. Examples of such activities is a common family Bible study. Families that attempts to explore content standing at the foundations of their civilization, can make a significant contribution to the development of society.

Słowa kluczowe: rodzina, mężczyzna i kobieta, małżeństwo, tożsamość osobowa, wzorce postępowania.

Key words: family, man and woman, marriage, personal identity, behavioural patterns.